

В І Д Г У К

на дисертацію Копитової Олени Сергіївни на тему: «Теоретико-правові засади судового правозастосування», поданого на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень

Актуальність теми дисертаційного дослідження. У сучасному світі процеси глобалізації диктують необхідність зміни традиційних підходів до правового регулювання суспільних відносин. При цьому відбувається активне зближення різних правових систем, домінуючими стають такі загальноправові засади як визнання верховенства права й пріоритет забезпечення та охорони прав і свобод людини. У цих умовах судовий захист прав і свобод людини в разі їх порушення має враховувати сучасні, в тому числі неординарні різнопланові виклики й долати їх ефективною дією принципу верховенства права. Реформи у сфері правосуддя 2016-2017 років змінили роль суду в механізмі захисту прав і свобод людини і громадянина. Так, в нашій державі об'єктивно посилився суспільний запит з приводу реалізації вимог Конституції України у всіх сферах суспільного життя: у законотворчості, публічному управлінні та у сфері правосуддя тощо. Провідну роль у процесах конституціоналізації української правової системи у практичному вимірі мають відігравати національні суди, адже саме вони здатні забезпечувати режим конституційності в правозастосовній практиці. Практично це має простежуватися через прогнозоване судове правозастосування і єдність судової практики.

Перші результати проведеної реформи характеризувалися неоднозначністю, крім того, у 2019 році розпочався новий етап судової реформи, яка, як справедливо підкреслює О. С. Копитова, є перманентною з дня отримання Україною незалежності.

Враховуючи вищезазначене, актуальність дисертації, підготовленої О. С. Копитовою, зумовлюється багатьма чинниками, зокрема:

1) відсутністю у національній доктрині комплексного теоретичного уявлення про судове правозастосування нового формату після 2016 року;

2) відсутністю єдиного системного бачення правозастосовної діяльності Верховного Суду, що наразі здійснює офіційне тлумачення законів під час перегляду судових рішень;

3) наявністю теоретичних проблем правотворчих аспектів судового правозастосування в механізмі забезпечення верховенства права та необхідності формування шляхів забезпечення єдності судового правозастосування в сучасний період розвитку України.

З урахуванням наведених чинників, тема дисертаційного дослідження О. С. Копитової є актуальною, перш за все у зв'язку із новітнім баченням на дослідження вказаної наукової проблеми. Також тема характеризується суттєвим практичним значенням та необхідністю опанування концептуальних проблем, що пов'язані з проблемами структурних компонентів теоретичного уявлення про судове правозастосування.

Авторка обрала за мету «розкриття теоретичних засад і вироблення цілісного уявлення про судове правозастосування в умовах імплементації принципу верховенства права та його практичного застосування судами», і сформувала низку наукових завдань (с. 35–37 дис., с. 3 автор.). Звернення до автореферату і тексту поданої дисертації дозволяє констатувати, що всі завдання дисертанткою загалом успішно виконано.

Особлива цінність наукового дослідження О. С. Копитової полягає у тому, що авторка здійснила одночасно ретельний аналіз усіх процесів (цивільного, господарського та адміністративного та окремі проблеми кримінального процесу) із вивченням різноманітної судової практики (додатки А й Б до дисертації) з метою формування спільних та відмінних висновків теоретичного спрямування, а також рішень ЄСПЛ та КСУ. На підставі вивчення судової практики авторкою сформовані узагальнені теоретичні висновки, які

збагатили теоретичні доктрину й істотно розширили предмет науки теорії права та судоустрою.

Аналізуючи дисертацію як працю, підготовлену на здобуття рівня доктор юридичних наук, слід констатувати, що досить обґрунтованою і логічною виглядає сама структура дисертації О. С. Копитової. Авторка послідовно рухається від дослідження загальнотеоретичних підходів до розуміння категорії «судове правозастосування», структурних компонентів теоретичного уявлення про судове правозастосування до шляхів забезпечення єдності судового правозастосування в сучасний період розвитку України.

Крім того, належна теоретична увага О. С. Копитовою приділяється розкриттю особливостей судового правозастосування як суб'єктивної та об'єктивної судового рішення. Далі вчена рухається до розкриття теоретичних аспектів судової правотворчості у процесі судового правозастосування в механізмі забезпечення верховенства права.

Таким чином, дисертантка належно поєднала класичні й сучасні надбання теоретичної доктрини щодо праворозуміння та правозастосування й вивчення близько 500 судових рішень, які містять тлумачення норм матеріального права. Це дозволило їй розкрити сформувані авторську теоретичну модель судового верховенства (*judicial supremacy*) як особливого правозастосовного процесу ВС, що тісно пов'язаний із судовою правотворчою роллю під час офіційного тлумачення щодо правильного застосування норм матеріального права (рідше – процесуального), з метою встановлення компромісу між нормою права як правовим ідеалом і конкретною правозастосовною ситуацією в ухваленому на засадах верховенства права судовому рішенні, яке містить переконливий прецедент із ознакою відповідної нормативності (с. 39–40, 304–321 дис.).

Об'єктом дисертаційного дослідження автор визначила правозастосовну діяльність суддів в умовах функціонування сучасної судової системи України; а *предметом* – теоретико-правові засади судового правозастосування в Україні, які обрані правильно і виглядають коректними.

Дисертанткою для їх розкриття було обрано комплекс основних загальних й спеціальних методів наукового пізнання, зокрема: діалектичний,

порівняльно-правовий; системний метод і міждисциплінарний аналіз; історичний; формально-логічний метод, герменевтичний та метод декомпозиції, інші логічні методи (абстрагування, аналізу, синтезу, індукції, дедукції, екстраполяції, моделювання); аксіологічний, прикладний і метод комплексного аналізу; метод зважування; структурно-функціональний, метод кореляції, співставлення та прогностичний методи.

Дослідження О. С. Копитової пов'язане із науковими темами, програмами, планами державного рівня, державними та галузевими програмами. Тему дисертації затверджено рішенням вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 10 липня 2018 р., протокол № 13.

Висновки і рекомендації автора ґрунтуються на аналізі вітчизняних і зарубіжних нормативних джерел, літератури з теорії держави і права, судоустрою, міжнародних стандартів у сфері судочинства, теорії правосуддя та судоустрою, інших правничих наук, філософії тощо.

Емпіричну базу дослідження становили стан реалізації норм Конституції України, чинного законодавства України та міжнародно-правових актів, зокрема у понад 1000 рішень судів у системі судоустрою різних інстанцій, у тому числі 412 постанов ВС та ВС України; 46 рішень КСУ, 20 рішень ЄСПЛ та матеріали монографій, дисертацій, авторефератів, навчальних підручників тощо (с. 38 дис., с. 4 автор.). Викладене свідчить про наявність концептуального бачення О. С. Копитовою комплексної теоретичної проблеми, вказує на рівень підготовки майбутнього доктора юридичних наук та належний рівень обґрунтованості зроблених висновків.

Достовірність та наукова новизна здобутих результатів. Переходячи безпосередньо до аналізу змісту дисертації, слід зазначити, що обрана структура дисертації і загальний авторський підхід дозволили О. С. Копитовій найбільш повно охопити предмет дослідження, а опоненту – прослідкувати творчий задум, краще зрозуміти логіку та послідовність (наступність) виконаного наукового дослідження, процес втілення його думок у контексті наукової роботи, більш чітко зрозуміти ідеї, сформовані в процесі наукового аналізу, ознайомитися з найбільш переконливими аргументами і виокремити

питання, які потребують подальших досліджень, є найбільш перспективними для осмислення в майбутньому.

Зокрема, дисертанткою виокремлюється методологічна основа дослідження судового правозастосування (підр. 1. 1), розкривається сучасне праворозуміння як теоретична основа формування мислення суддів (підр. 1. 2), з'ясовується правозастосування та роль судового правозастосування в механізмі правового регулювання (підр. 1. 3) та визначається судове правозастосування як процесуальна форма (специфічний тип) реалізації права (підр. 1. 4).

Авторка, на відміну від усіх попередніх дослідників доводить, що зародження нового правоположення як основи майбутнього переконливого прецеденту відбувається у суді першої інстанції (іноді – апеляційної інстанції як суду першої інстанції), адже саме ці суди розглядають судові справи, керуючись принципом верховенства права, враховуючи не лише баланс публічних і приватних інтересів, а й часто наявність прогалин у законах чи застосовуючи неякісне законодавство у зв'язку із динамізмом та мінливістю останнього. Результатом судового правозастосування, підкреслює О. С. Копитова, у таких випадках є добудова норми права, що фактично може вважатися судовою правовою нормою, підтримання якої під час перегляду судового рішення надає новому правоположенню рис прецедентного характеру, і цим суди нижчого рівня сприяють судовому верховенству ВС (с. 40 дисер., с. 5 автореф.)

Дисертантка по-новому в теорії права формує висновок, що розв'язання проблем судового правозастосування потребує міжгалузевої методології та інтеграції у праві, адже функції судової влади розширюються, зокрема, в частині підвищення правотворчої ролі судів (теорія «м'якого» поділу державної влади). Таке становище об'єктивно свідчить про те, що будь-яке правозастосування, особливо судове, зокрема в так званому цивілістичному судовому процесі (що наразі означений істотною уніфікацією підходів до ініціювання та перебігу судових процесів), має ґрунтуватися на синтезі типів праворозуміння, враховуючи взаємовплив чи навіть конвергенцію правових

систем. Розкрито теоретичні засади судового правозастосування у широкому розумінні (як теоретико-правова модель) на рівні самостійної наукової праці за допомогою особливого методологічного інструментарію, а саме: діалектичного, герменевтичного, прогностичного, порівняльно-правового, формально-логічного, методу моделювання, декомпозиції, комплексного аналізу, міжгалузевого методу юридичних досліджень, логічних методів (абстрагування, аналізу, синтезу, індукції, дедукції, екстраполяції, моделювання) тощо (с. 72-76, 399 дис., с. 24-25 автореф.).

Особливо цінним для науки теорії права та галузі судоустрою є авторські висновки у другому розділі роботи «Структурні компоненти теоретичного уявлення про судове правозастосування», зокрема щодо мети і призначення судового правозастосування, що особливими рисами судового правозастосування є те, що уповноважена особа через послідовні стадії вивчає фактичні обставини справи, встановлює дійсний характер спірних відносин, оцінює ці обставини щодо пошуку потенційної норми права, яка врегульовує досліджувані суспільні відносини. У результаті суб'єкт правозастосування (суддя) обирає не ймовірну, а дійсну норму права (або їх сукупність за наявності прогалин у законодавстві чи праві) і ухвалює рішення, яке є обов'язковим для сторін та інших учасників судового провадження. Шляхом судового правозастосування роз'яснюється зміст норми права і забезпечується захист суб'єктивних прав осіб.

До наукових здобутків О. С. Копитової слід віднести новий висновок, що призначення судового правозастосування пов'язано із опосередкованою об'єктивною реалізацією права і яке одночасно пов'язане з інстанційністю судової системи (ст. 124 Основного Закону України) та особливостями реалізації права на захист – забезпечення права на апеляційний перегляд і у визначених законом випадках – касаційне оскарження (п. 8 ст. 129 Конституції України). Крім того, важливою складовою мети судового правозастосування є вплив на волю і свідомість громадян задля спонукання їх до правослухняної поведінки (підрозділи 2.1-2.3 – с. 125-126, 402 дис.; с. 26 автореф.).

Безумовно заслуговує на увагу висновок дисертантки, що судове пізнання є істотною складовою діяльності судді в межах здійснення судового правозастосування під час розгляду судових справ (здійснення правосуддя) і виконує функцію відповідного вектора спрямування судової практики в єдино правильне русло. У той же час судове пізнання перебуває у взаємозв'язку з метою правосуддя, яке завжди спрямоване не лише на досягнення конкретної мети (істина у справі), а й на прикладний вплив суду на суспільні відносини загалом: єдність судового правозастосування, що обумовлює існування «живого права». Судове правозастосування спрямоване не на виявлення соціальних закономірностей, а на вивчення конкретних юридичних фактів, обставин у зв'язку з необхідністю застосування правових норм. Пізнання передбачає розгляд істини того, що є метою кожної судової справи (розділ III, підп. 3. 1, с. 182, 194-200, 210, 406 дис. 16, 27–28).

Новим та таким що характеризується оригінальністю є висновок О. С. Копитової щодо авторського визначення судового верховенства (*judicial supremacy*): особливий правозастосовчий процес ВС, що тісно пов'язаний із судовою правотворчою роллю під час офіційного тлумачення щодо правильного застосування норм матеріального права (рідше – процесуального), з метою встановлення компромісу між нормою права як правовим ідеалом і конкретною правозастосовчою ситуацією в ухваленому на засадах верховенства права судовому рішенні, яке містить переконливий прецедент із ознакою відповідної нормативності (с. 57, 63, 398 тощо дис., с. 4 автореф.).

Внаслідок цього О. С. Копитовою вперше в теорії права розроблена теоретико-правова модель судового верховенства (*judicial supremacy*) в Україні, що ґрунтується на рецепіюванні найкращих здобутків схожої (однак не тотожної) концепції *judicial supremacy* у праві країн загального права, зокрема у праві США, теорії країн континентальної правової системи і яка охоплює: 1) відкриття провадження касаційними судами ВС; 2) розгляд справ касаційними судами ВС чи передання справ на розгляд ОП ВС чи ВП ВС; 3) розгляд виключної правової проблеми з метою встановлення змісту норми права чи її істинного смислу, подолання прогалин у законі й праві; 4) унаслідок чого

формується правовий висновок (правова позиція щодо правильного застосування норм матеріального права як відповідному переконливому прецеденті) у рішенні ВС (с. 57–59, 63, 398, 424–425 дис., с. 4–5 автореф.).

Протягом усього дисертаційного дослідження автор детально торкається підстав, порядку, видів й методів судового тлумачення під час судового правозастосування (розділ 3 дисертації). У підсумку вчена доводить, що обґрунтованість судових рішень може бути трирівневою: 1) повна; 2) часткова; 3) недостатня. Водночас під час формування мотивів рішень важливою є релевантність (доречність) викладення мотивів суду з посиланням на нормативні акти як джерела права. Зокрема, йдеться про норми Конвенції про захист прав людини і основних свобод, про рішення КСУ, судові рішення ВС (касаційних судів у складі ВС, ОП ВС та ВП ВС), а також рішення судів нижчих інстанцій; доктринальні та відповідні соціальні аргументи. Суддя повинен брати до уваги релевантність цих різновидів аргументів і відобразити їх у тексті рішення, враховуючи також критерій сталості судової практики (с. 220, 275 дис.; с. 17, 28 автор.).

Оцінка змісту дисертації та автореферату. Структура і зміст дисертації О. С. Копитової на тему: «Теоретико-прикладні засади судового правозастосування», в цілому відповідають її назві та вимогам, встановленим ДАК України. Дисертаційна робота, за своїм змістом та формою відповідає вимогам МОН України та профілю спеціальності 12.00.01 – теорія і історія держави і права; історія політичних і правових учень. Основні положення, висновки і пропозиції (рекомендації), сформульовані у дисертації, ідентично викладені в авторефераті. Вони знайшли свій виклад у публікаціях з теми дисертації (загалом 44 публікації), що підтверджують і відображають актуальність обраної теми дослідження, належний ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і пропозицій, сформульованих у дисертації.

Повнота викладу результатів дисертаційного дослідження та наукових положень в опублікованих працях обумовлюється, перш за все, активною апробацією результатів дисертаційного дослідження у наукових публікаціях О. С. Копитової у 23 фахових вітчизняних наукових виданнях, з яких 5

публікаціях у виданнях зарубіжних держав, зокрема одна у виданні, що індексується у базі Scopus (с. 10, 33–37 автореферату), в одній монографії, а також трьома актами впровадження (с. 8–9 автореферату).

Знайомство із науковою працею О. С. Копитової, належне використання автором наукових джерел у тексті дисертації, дозволяє прийти до висновку про відсутність у дослідженні як привласнення авторства чи чужого твору науки та випадків використання у тексті вказаної наукової роботи чужого твору чи його частини без посилання на автора, так і **відсутність порушення інших елементів академічної доброчесності.**

Дискусійні положення дисертації та зауваження щодо її змісту. У цілому оцінюючи дисертаційне дослідження О. С. Копитової, яке є самостійною завершеною науковою працею і виконане на високому науково-методичному рівні, не спиняючись надалі детально на численних її здобутках та позитивних моментах, **зверну увагу на окремі суперечності, спірні положення**, які, як видається, потребують або додаткової аргументації, або ж спеціальних роз'яснень, зокрема:

1. У підрозділі 1.1. с.49-194 дисертантка акцентує увагу на різних підходах щодо сучасного праворозуміння як теоретичної основи формування мислення суддів.

Проте недостатньо уваги приділила множинності підходів до праворозуміння, істотному впливу різноманітних наук (природничих, суспільних, гуманітарних), розвитку в цих умовах міжнаукових інтеграційних процесів, які не оминули і правознавство.

Окрім того, розмірковуючи над проблемами праворозумінням, поза увагою залишилися належним чином не з'ясованим і не розкритим сам термін «розуміння». Що означає цей термін взагалі і стосовно права і правозастосування, зокрема?

На наш погляд термін «розуміння», хоч і знаходиться в одному ряду з пізнанням, проте не тотожний йому. На відміну від пізнання, що зосереджується на питанні про природу об'єкта, тобто має на меті досягнення індивідуального до світоглядних установок суб'єкта істинного, достовірного

знання, поняття «розуміння» вирішує проблему суб'єкта, тобто спрямоване на осмислення світоглядно-суб'єктивного у практичному перетворенні об'єктивного.

Більше того, саме у правозастосовній і правотлумачній діяльності ознаки розуміння, тобто світоглядні позиції суб'єкта тлумачення, його моральні і політичні погляди, ментально - цивілізаційні особливості, стиль правового мислення дістають прояв найбільш яскраво.

Сподіватися на те, що колись в дискусіях про праворозуміння буде поставлена крапка і ми зможемо досягти «єдино правильної відповіді» на питання, що таке право – це ілюзія. Ми, цілком підтримуємо думку проф. М.І. Козюбри: «що право функціонує в глибинах життя, рухається в часі й змінюється разом з ним під впливом безлічі суспільних і природничих чинників». Такої ж позиції дотримується і дисертантка.

Тому знайти якесь єдине, універсальне визначення поняття права просто неможливо. Для того, щоб з'ясувати багатомірну природу права, потрібно взагалі відмовитись від дефініцій, віддавши перевагу характеристиці права як феномену. Така думка є неоднозначною, проте вона все більше набуває підтримки в сучасному загальнотеоретичному правознавстві, особливо зарубіжному.

2. Характеризуючи принцип пропорційності розділ 2 с.116-194 дисертантка зазначає, що він, як і вся правова система, ґрунтується на ідеї справедливості.

Ми цілком погоджуємося з таким підходом. Проте не акцентується увага, що в праві реалізуються два аспекти справедливості: формальна (урівнююча) і реальна (розподільча) справедливість. Принцип пропорційності тісно пов'язаний з розподільчою справедливістю, яка вимагає, зокрема, пропорційності юридичної відповідальності вчиненому правопорушенню, відповідності цілей законодавця і засобів, що обираються для їх досягнення, встановлення й диференціювання публічно-правових обмежень залежно від конкретних обставин, що зумовлюють їх запровадження Тільки так можна

віддати кожному йому належне, а, відтак, досягти справедливості в правовому регулюванні.

3. Розглянувши значну кількість наукових джерел (понад 700), заглибившись у їхній зміст, Олені Сергіївні в основному вдається вирішувати поставлені завдання. Однак нерідко це робиться у надто спрощений спосіб, використовуючи анотаційний підхід до аналізу джерел. Відчувається надмірна наукова обережність та коректність автора, що проявляється у відсутності критичного аналізу поглядів інших науковців, які займалися (займаються) проблемами теорії правозастосування. Йдеться саме про поняття «критичний аналіз», обов'язковим компонентом якого є критичний підхід до позицій авторів, тобто наявність непогодження (критики, зауважень) з думками тих чи інших фахівців. У дисертації рідко зустрічаються ці важливі елементи наукової роботи. Тим паче, коли йдеться про теоретичну працю, автор якої повинен висловлювати свою позицію з питань, що у ній розглядаються, критикувати, аналізувати, співставляти, шукати істину, а не тільки приєднуватися до чийось міркувань. Адже при такій «миротворчій позиції» нерідко втрачається «червона нитка» особистих досягнень автора, елементи його наукової новизни.

4. Розділ про методологію, не можна заповнювати автоматично. Той, хто досліджує, повинен обрати свій метод, свій шлях, звільнити себе від влади авторитету (вчителя, школи, наукової організації). Досліджувати – означає йти, так би мовити наосліп, а не сліпо слідувати за стандартами. Методологія не повинна обмежувати дослідника (скажімо, надається перевага одному методу над іншим, с. 54 історичний метод є пріоритетним). Дуже важливо, щоб молодий вчений володів мужністю, мудрістю, аби усвідомити, що слід щось міняти, відчував щирість і свіжість у теоретичних пошуках обґрунтування правових явищ. Істиною повинно бути те, що науковець здатен сказати про дослідження у будь-якій аудиторії, зокрема наодинці з собою. Важливо щоб це була саме методологія науки. І у цьому виборі бере участь лише один "цензор" – професійна культура вченого, а оцінює його лише один "суддя" сама наука в особі наукового співтовариства. У підрозділі методи дослідження (с. 77-96 дисертації) здобувач зазначає про використання загальнонаукових і спеціально-

наукових методів наукового пізнання, і чомусь не згадано метод реконструкції, діяльнісний (хоча у тексті дисертації вони згадуються); у розділі не розкрито феноменологічний метод, інтегративний, психологічний та соціально-психологічний підходи хоч у дисертації ці методи і підходи використовуються. Поза увагою залишилися методи, документального та термінологічного аналізу. Окрім того, метод аналізу документів міг би бути теж зазначеним, оскільки у тексті дисертації він активно використовується. Крім того, дисертантка оминула такий використаний нею метод як описово-оповідальний, інноваційний метод конкретних ситуацій, або кейс-метод. Дискусійним є визначення методології судового пізнання(с.80). На нашу думку, методологія – це вчення, цілісна теорія з поняттями й категоріями, через призму яких і здійснюється пізнання з допомогою методів у відповідності з технологією їх застосування – методикою.

5. На с. 156-159 підр. 2.3. дослідниця звертає увагу на цінності у правозастосовній діяльності, а також у розд. 3 с. 194 розмірковує про істину. На наше переконання це цілком правильний підхід.

Про те, при аналізі цінностей слід було б розкрити питання про ступінь їхньої істинності, це стосується також права взагалі як самостійної цінності. Вбираючи в себе загальнолюдські цінності, право стає їхнім виразником і також перетворюється на істинну, справжню цінність. Коли вести мову про право як створіння людського духу, що відображає соціальне життя, то його цінність є прямо пропорційною істинності тієї картини, яку воно подає. Важливим є і те, що реалізація права потребує відповідних істинних знань. А.А. Козловський пише: «...праву, щоб бути справедливим, неминуче необхідно бути істинним...». Утілення правом у життя загальнолюдських цінностей постає як напружений пізнавальний процес.

Наприклад, з цієї точки зору можна розглядати судовий процес. Він завершується судовим вироком, що є певним імперативним положенням про те, як треба вчинити із злочинцем у зв'язку з висновком про його винність. Суд прагне встановити істину у справі й визначити істинну юридичну оцінку

злочинного діяння підсудного задля відновлення соціальної рівноваги, порушеної злочином, та її зміцнення.

7. У розділі 4 с. 301 Олена Сергіївна зазначає, що тлумачення як своєрідний феномен пронизує увесь механізм правового регулювання та відіграє велику роль у правотворчій, правозастосовчій та правореалізаційній сферах.

Проте, не акцентує увагу, що основне призначення тлумачення у цих сферах полягає в тому, що при створенні тексту нормативно-правового акта істотним є забезпечення максимально повного і точного мовного вираження правових приписів, зокрема, дефінітивних. Наявність дефініцій у законодавстві в багатьох випадках полегшить розуміння значення вжитих у ньому слів. Тому можна стверджувати, що законодавчі дефініції є способом тлумачення, яке здійснюється законодавцем, а їх правильне використання є запорукою успішної правозастосовної діяльності.

8. Дисертантка на с. 98 зазначає: «... важливим є розкриття суб'єктного складу правозастосування як останньої стадії досліджуваного нами механізму, адже саме на цій стадії залучається спеціальний, уповноважений суб'єкт, який діє не у своїх інтересах, а в інтересах інших осіб – держави, суспільства, конкретних правомочних осіб тощо. Такі суб'єкти уповноважені державою».

На наше переконання, робота значно збагатилася б змістовно, якщо б автор звернула увагу на те, що у сучасному правознавстві відсутня повномасштабна теорія суб'єкта права взагалі, що охоплює всіх учасників міжнародних і національних, публічних і приватних правовідносин у межах сучасної реальності.

Окрім того, доцільним було б більш детально звернути увагу на те, що суб'єкт права не є дещо визначене ззовні і таке, що існує для права, а право існує для суб'єкта. Право, як і вся система правопорядку, визначається суб'єктом, а не навпаки. Сутність суб'єкта права полягає у тому, що він є творець права його будівничий і правовий абсолют. У ньому – джерело і його ціль. Право належить суб'єктові, воно – його власник.

9. Аналіз дисертаційного дослідження дозволяє зробити висновок про те, що принцип правової визначеності відіграє важливу роль у процесі нормозастосовчої діяльності (розділ 4 с. 280-361). Оскільки правова визначеність покликана забезпечувати своєчасний та якісний захист правозастосовними органами прав і свобод людини як найвищої цінності. Як відомо, легальне закріплення принципу правової визначеності на сьогодні відсутнє (дисертантка не акцентує увагу на цій проблемі). На нашу думку, актуальним є питання про закріплення цього принципу на законодавчому рівні, щоб дало змогу гарантувати виконання, уточнення нормативно-правових актів; остаточність та обов'язковість виконання судових рішень. Але перш ніж цей принцип отримає законодавче закріплення, ми цілком погоджуємося, що потрібно чітко розуміти його зміст, обсяг вимог, узгодження з іншими чинними принципами.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК:

Дисертація **Олени Сергіївни Копитової** на тему: «Теоретико-прикладні засади судового правозастосування» є закінченою самостійною науково-дослідною роботою, в якій розкрита комплексна теоретична проблема сутності судового правозастосування. У роботі відображені нові науково-обґрунтовані результати, які в своїй сукупності є істотними для розвитку науки теорії права і мають практичне значення у судовій та правозастосовній практиці. Дисертантка володіє глибокими теоретичними знаннями, має глибокий різнобічний практичний досвід розгляду питань, що стали предметом її дослідження, вміє їх аналізувати і критично оцінювати. О. С. Копитова виявила знання концептуальних положень теорії права, теорії судоустрою й філософії права, а також безумовну здібність до самостійного здійснення й завершення концептуальних науково-дослідних робіт на високому науково-теоретичному і методологічному рівні, вміння вести тактовну і результативну полеміку, наполегливість у досягненні мети.

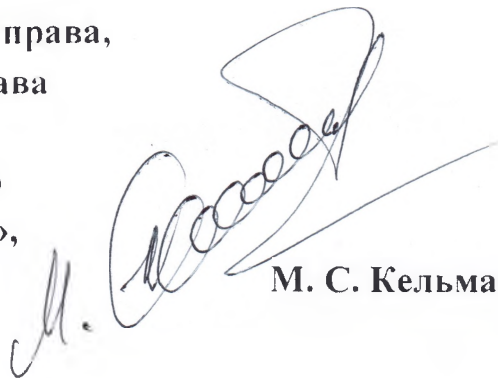
Дисертаційне дослідження **Олени Сергіївни Копитової** на тему: **«Теоретико-прикладні засади судового правозастосування»**, за своїм змістом, науковими результатами, новизною та іншими показниками відповідає вимогам Постанови КМУ відповідає вимогам пунктам 9, 10, 12 Постанови КМУ № 567 від 24 липня 2013 року «Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів» (зі змінами), а її автор на підставі публічного захисту заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія і історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Офіційний опонент:

професор кафедри теорії та філософії права,
конституційного та міжнародного права

Інституту права, психології
та інноваційної освіти Національного
університету «Львівська політехніка»,
доктор юридичних наук, професор

«15» березня 2021 року

М. С. Кельман

Підпис засвідчую:

Вчений секретар

Національного університету

«Львівська політехніка»

Р.Б. Брилинський